

**Я. В. ШЕВЧУК-БЄЛА. ЗАСЕЛЕННЯ І ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ
МОЛДАВСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ТА
ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ У XVIII – XIX СТ.**

Висвітлюється масове переселення молдаван з території Молдавського князівства за Дністер і в південні райони Росії з кінця XVII – початку XVIII ст., а також права і привілеї, які вони отримували від уряду Російської імперії.

Ключові слова: молдавський переселенський рух, безоплатна допомога від казни, земельні ділянки, Південь Російської імперії.

Освещается массовое переселение молдаван с территории Молдавского княжества за Днестр и в южные районы России с конца XVII – начала XVIII в., а также права и привилегии, которые они получали от правительства Российской империи.

Ключевые слова: молдавское переселенческое движение, безвозмездная помощь от казны, земельные участки, Юг Российской империи.

The article is devoted to the mass relocation of Moldovans from the territory of the Moldavian princes set the Dniester and into southern Russia from the end of XVII – the beginning of the eighteenth century. As well as those rights and privileges that they received from the Government of the Russian Empire.

Keywords: Moldavian migrant motion, gratuitous help from a treasury, lot lands, South of the Russian empire.

До XVII ст. молдавани селилися в основному в міжріччі Прута і Дністра. Масові переселення їх з території Молдавського князівства за Дністер, у південні райони Росії відомі лише з кінця XVII – початку XVIII ст.

Особливо посилювався відтік молдаван після російсько-турецької війни 1735–1739 рр.. Турецькі й татарські війська, бажаючи помститися за симпатії молдавського народу до Росії, піддали країну жорстокому пограбуванню. За свідченням сучасників, від війни, голоду і епідемій в цей період загинула значна частина населення Молдавії¹. У цей час загинуло 2/3 населення Молдавії.

Початок переселенню поклав іменний указ від 24 грудня 1751 «Про прийняття у підданство сербів, бажаючих оселитися в Росії і служити особливими полками»². Царський уряд вирішив поселити сербів на своїх південних кордонах для захисту їх від турків і татар. Проте в числі іноземних переселенців сербів виявилося дуже мало. Проте число молдаван, які переховувалися від турецького гніту, було серед них досить значним. Так, у грудні 1754 р. на території так званої Нової Сербії (північна частина майбутньої Херсонської губернії) оселилося вже 3840 чоловік іноземних військових переселенців, серед яких 2997 було молдаван (78,05%), а сербів – 459.

У 1764 р. на території Нової Сербії і сусіднього Новослобідського козачого поселення було проведено перепис населення в ході якого реєструвалася і національна приналежність. Тоді на цих землях була створена Новоросійська губернія, яка складалася тимчасово з однієї Єлисаветградської провінції. Перепис врахувала тут 32 571 людей чоловічої статі (ч.с.). На території сусідньої «Землі Війська запорозького», включеної пізніше в состав Херсонської губернії, тоді проживало 5050 чоловік ч.с. На території Херсонської губернії проживало в 1764

© ШЕВЧУК-БЄЛА Яна Валеріївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави та права Національного університету «Одеська юридична академія»

р. 37 621 людина ч.с. близько 75 тис. осіб обох полів (об.п.). З них було 5402 молдаванина (14,3% всього населення), українців – 25 555 (67,93%), росіян – 4273 (11,36%), сербів – 1134 (3,02%) і т.д.³ Вже в 1764 р. молдавани склали другу за чисельністю після українців національність на території майбутньої херсонської губернії.

Дещо менше було молдаван на території майбутньої Катеринославської губернії (тоді Бахмутської провінції у частині «Землі Війська Запорізького»). За даними III ревізії (1763 р. тут було враховано 30 109 чоловіків (близько 60 тис. осіб об.п.)⁴, всього 825 молдаван (2,74%), 276 сербів (0,92%).

На початку 60-х рр. XVIII ст. на території Новоросії проживало 6227 молдаван, що становило 9,19% всього населення краю.

Переміщення молдаван в Новоросію скорочувало чисельність населення на території Молдавського князівства і особливо в міжріччях Прута і Дністра, майже приминають до російської Новоросії.

На території майбутнього Херсонського повіту, включеного до складу Росії в 1774 р., до середини 70-х рр. XVIII ст. проживала незначна кількість постійного населення⁵. Ніяких відомостей про перебування в цих місцях молдаван джерела не дають. Що ж стосується Очаківської області або Ханської України (майбутні Тираспольський і Одеський повіти), то тут до кінця XVII ст. існували тільки вісім татарських поселень (Хаджибей – з XIV ст., Очаків – з XV ст., Ягорлик – з XVI ст. та ін.) На просторах кочували лише татари Буджацької і Едісанської орд. Заселення її в значних розмірах почалося лише в I половині XVIII ст., у зв'язку із загальним освоєнням південної України, проте велика частина селищ виникла не раніше 50-х рр. XVIII ст. За даними А.А. Скальковського, заснованими на донесенні кошових отаманів і полковників війська запорізького за 1755–1765 рр., раніше за всіх, в 1748 р., була заснована Балта. Інші 10 сіл (Голта, Криве озеро, Ясенові, Голма, Перельоти. Палеева озеро, Гідірім, Бобринець малий і Бобринець Великий) виникли між 1750 і 1766 рр. Усього в цих селищах на початку 60-х рр. XVIII ст. було близько 1300 хат або, вважаючи за три душі чоловічої статі на хату, приблизно 4 тис. душ ч.с. (близько 8 тис. осіб об.п.). Як стверджує Л. Л. Скальковський, більшу частину жителів вказаних селищ становили українці, після них – молдавани і євреї. У 1792 р. Молдавани становили тут 49% усього населення⁶.

З середини 60-х рр. XVIII ст. переселенський рух молдаван на ці землі ще більше посилювався, вони, тікаючи від утисків турок і татар, як і зараз, переміщалися за Дністер в межі Росії і Польщі.

З 1763 по 1782 рр. молдавське населення Новоросійського краю зростає з 6227 до 18 196 осіб ч.с. (на 192,22%)⁷.

Посиленню припливу молдаван, болгар, сербів і т.д. сприяло опублікування в 1764 р. дозволу на переселення в Росію всім бажаючим «іноземним вихідцям». Якщо вони записуються на військову службу, то отримують на обзаведення господарством по 30 рублів «без повернення». Вступникам в розряд селян видавали по 12 рублів на кожну душу «без возврата», а неможливі понад те забезпечувалися «провіантом від скарбниці». Новосели для ведення господарства одержували земельні наділи і звільнялися від податків на термін від 6 до 16 років. Протягом одного 1764 р. в Єлисаветградську провінцію з-за кордону прибуло 5787 людини ч.с., в числі яких було 462 молдаванина⁸. Ще більшою мірою збільшився приток молдаван у південні частини Росії після початку російсько-турецької війни 1768–

1774 рр. У зв'язку з посиленням турецької репресії проти всіх співчуваючих Росії, дуже багато молдаван переселилося з районів Яс і Фокшан, які спорожніли до 1765 р. Більше всього чисельність молдаван за період з III на IV загальноросійської ревізії (з 1763 по 1782 рр.) збільшилася на території майбутньої херсонської губернії (з 5402 до 12 164 чоловік ч.с., в кількісному відношенні вони поступалися тут (у Єлисаветградської провінції) тільки українцям (у 1782 р. їх було 70 139 осіб і. п.) та набагато перевищували чисельність російських розкольників (в 1782 р. росіян було в цьому районі 5851 чоловік ч.с.).

Молдавани проживали у великих селищах, створених на території Молдавського полку. У II половині XIX ст. тут спостерігалось переважно молдавське населення.

На території майбутньої Катеринославської губернії (переважно в Бахмутському і Слов'яносербському повітах в межах XIX ст.) у II половині XVIII ст. спостерігалось збільшення загальної чисельності молдаван (з 825 до 6032 чоловік м.п.). Зросла їх чисельність і по відношенню до всього населення губернії.

Якщо молдавани Єлисаветградської провінції розміщувалися порівняно близько від кордонів Молдавського князівства і були відокремлені від нього тільки Очаківської областю, так що між ними по суті була майже безперервний ланцюг молдавських поселень по річках Дністер, Ягорлик, Кодима і Синюха, то в Бахмутське-Слов'яносербському районі вони проживали ізольовано серед чисельно переважачого українського і російського населення. Це були переважно поселенці 50-х рр., які прибули сюди при створенні Слов'яносербії, а також 70-х рр., що перейшли з Молдавії під час російсько-турецької війни.

До початку 60-х рр. XVIII ст. молдавське населення розміщувалося на даній території всього в 16 населених пункти – шаннах.

Характерно, що всі селища були засновані в II половині 50 – початку 60-х рр. XVIII ст., хоча приплив населення сюди особливо посилився в 60-х – 70-х рр. XVIII ст. С початку 80-х рр. XVIII ст. переселення молдаван в Катеринославську губернію і північній частині Херсонської губернії припинився, але вони проживали тут протягом усього XIX ст.

У 70-і рр. XVIII ст. молдавани поряд з українцями і росіянами продовжували заселяти і освоювати землі Очаківської області (південну частину майбутньої Херсонської губернії). До кінця 70-х рр. тут існувало 41 селище, серед яких було більше 20 великих молдавсько-українсько-російських сіл, а загальне число населення – приблизно 12-15 тис. чоловік. Основними жителями тут, як і раніше, були українці та молдавани.

В кінці 80-х рр., в період російсько-турецької війни, Очаківська область зазнала спустошення. Татари перейшли за Дністер, а українсько-російсько-молдавське населення, побоюючись переслідування царських властей, які розшукують тут втікачів із внутрішніх губерній країни, розбіглося, і край абсолютно спорожнів.

У період російсько-турецької війни, в 1790 р., російський Уряд дозволив колишнім запорожцям переселитися в Очаківську область. До початку 1792 р. тут проживало 9432 козака, які осіли в 25 селищах (у південній частині майбутнього Тираспольського і Ананьївського повітів і у всьому Одеському повіті). Найбільш відомі були селища колишніх запорозьких козаків – Слободзея, Паркани, Тернівка, Сукля, Короткий, Ковалівка, Аджідер Головкивка, Біляївка, Ясько, Солониха і Аджиголь. Очікувалося переселення з хуторів колишньої Запорізької січі, проте в 1792 р. всі козаки були переведені на Кубань під новостворене

підданство Чорноморському козацькому війську і край знову спорожнів.

У квітні 1792 р. в Очаківській області існувало два містечка (Дубосари і Балта) і 39 казенних сіл, в яких проживало 2435 сімей, або близько 7300 осіб ч.с. (14 610 осіб об.п.). Починаючи з 1792 р., тобто після успішного закінчення русько-турецької війни, процес освоєння і заселення області посилюється, причому спочатку більшість переселенців прибували з Молдавії, рятуючись від турецького гніту. Частина з них поверталася на місця свого постійного проживання, які прийшлося покинути під час війни.

За V ревізії (1795 р.) у багатьох випадках також відзначалася національна приналежність населення колишньої Очаківської області і, нарешті, в 50-х рр. XIX ст.в парафіяльних списках духівництва, складених за дорученням П.І. Кеплена, також вказаний національний склад.

Ці джерела дозволяють приблизно встановити чисельність, райони розселення молдавського населення південної частини Херсонської губернії, а також у загальних рисах відтворити картину руху молдаван та інших народностей. З 1792 р. поряд з молдавською починається досить інтенсивна українсько-російська поміщицька колонізація цього району, пов'язана з масовою роздачею земель російським і українським поміщикам. Це призвело до зменшення тут питомої ваги молдаван. У II половині 1792 р. на більшій частині Очаківської області проживало 23 743 людини, в числі яких значилося 11 653 молдаван (49,08% всього населення). Відразу після приєднання області до Росії, завдяки інтенсивному припливу молдаван з-за Дністра, а також виходу звідси колишніх запорозьких казаків, молдавани становили половину всього населення.

У 1793 р. тут було вже враховано 31 267 осіб, серед яких молдаван було 14 993 (47,95%), а в 1795 р. – 36 769, у тому числі 15 285 молдаван (41,57%). Ці дані свідчать про те, що, хоча чисельність молдавського населення краю і швидко зростала, все ж приплив сюди молдаван поступався українсько-руському переселенському руху, в силу чого питома вага молдаван за 1792-1795 рр. знизилася з 49,08 до 41,57% всього населення. Число поміщицьких, головним чином українських, селян за ці роки збільшилася з 2906 до 10 037 людей (на 345,40%). Це – результат нової переселенської хвилі, і видання земельних володінь, численним поміщикам. Після 1795 р. темпи російсько-української колонізації цього району утримувалися на високому рівні, в той час як приплив молдаван майже припинився. За даними V ревізії станом на 1799 тут було враховано 46 760 осіб, у тому числі молдаван 18291 (39,12% всього населення).

Остання значне переселення молдаван на Лівобережжя Дністра було відмічено відразу ж після приєднання Бессарабської області до Росії, коли звідти в Тираспольський повіт прибуло 1272 осіб ч.с. (близько 2500 чоловік об.п.)⁹. Але воно вже не змогло скільки-небудь серйозно вплинути на етнічний склад. Так як до середини XIX ст. край заселявся в основному українцями і росіянами, молдавани становили лише 17%.

Все це дозволяє зробити висновки, що значний молдавський переселенський рух на півдні (в Херсонській та частково у Катеринославській губерніях) відбувався лише в XVIII в., головним чином коли, йдучи від турецького гніту, молдавські переселенці заселили сусідні з Молдовою райони України. У цей період вони були поставлені у привілейоване становище порівняно з українцями чи росіянами.

Царський уряд прагнув полегшити умови життя залишивших батьківщину

втікачів. Їм виділяли значну безоплатну допомогу від казни, великі земельні ділянки. Це призвело до того, що в 80-90-і рр. XVIII ст. молдавани становили майже половину жителів так званої Очаківської області і значну частину населення Єлисаветградського, Бахмутського і Слов'яносербського повітів. Проте з середини 70-х рр. XVIII ст., коли зникла загроза татарських набігів почалося інтенсивне заселення Новоросії росіянами і українцями, в той час як перехід молдаван на ці землі в результаті договорів Росії та Туреччини, що забороняють переселення в Росію, майже прекратився. В даний час значне число молдавського населення, яке прибувало в Новоросію головним чином в кінці XVIII ст., збереглося в основному в Придністровських районах (м. Тирасполь)¹⁰.

1. *История Молдавской ССР*. – Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1965. – Т. 1. – С. 288.
2. *Полное Собрание Законов*, т. XIII, № 9919 от 24 декабря 1751 г. – С. 552-558. 3. Там же. – С. 557-568. 4. ЦГАДА, Госархив, р. XVI. – Оп. I, д. 797, ч. 2, л. 508, 509. 5. ЦГАДА, Госархив, р. XVII. – Оп. I, д. 796, ч. 7, л. 58, 59. 6. *Скальковский А.А.* История Новой Сечи или последнего коша запорожского. – Одеса, 1846. – Т. 1. – С. 66-68. 7. ЦГАДА, Госархив, р. XVI. – Оп. I, д. 797, ч. 2, л. 508. 8. ЦГАДА, Госархив, р. XVI. – Оп. I, д. 797, ч. 2, л. 509. 9. *Материалы для статистического описания Екатеринославской епархии*. Церкви и приходы 18 столетия. вып. 2. – Катеринослав, 1880. – Вып. 2. – С. 336. 10. *Кабузан В. М.* Народонаселение Бессарабской области и Левобережных районов Приднестровья. – Кишинев: Из-во «ШТИИИЦА», 1974. – С. 11-21.